

VÁLASZ CSÚRY ISTVÁNNAK

„A tévedés annál veszedelmesebb, minél több igazságot tartalmaz”

(H. F. AMIEL)¹

A katalogizálás elméleti-gyakorlati problémáiról szóló cikkek fehér hollónak számítanak a hazai könyvtári szakirodalomban, ezért örömmel kellene üdvözölnöm Csúry István lendületesen megírott, szellemesen (és szenvedélyesen) érvelő cikkét. Ha most az öröm kifejezése helyett, vitába szállok vele (sőt talán szándékaimnál élesebben is vitatkozom megállapításaival), teszem ezt azért, mert felismeréseit számos félreértés terheli. E tévedések elsődlegesen szemantikai jellegűek, úgy látszik, egyes alapvető fogalmakat eltérően értelmezzük, tehát annak érdekében, hogy ne félreértsük hanem megértsük egymást, az alábbiakban főképp e kérdésekkel foglalkozom.

A leíró katalógus alapfeladatai és a bibliográfiai leírás

Igaza van Csúry Istvánnak akkor, amikor a katalogizálástól megkívánja, hogy magáról a műről, és ne csak az adott kiadásról tájékoztasson. Nincs azonban igaza akkor, amikor e feladat ellátását a bibliográfiai leírástól kéri számon, sőt okozati összefüggéseket lát a bibliográfiai leírás tévesen felrótt hiányossága és a „nyugati civilizáció végromlásáról” szóló spengleri jóslat, vagy az egyén szétzúzása a faszizmusban” között.

Az ilyen érvelés lehet, hogy hatásos, a magam részéről azonban – katalogizálásról lévén szó – szívesebben hivatkozom katalogizálási elvekre és szempontokra. Dománovszky Ákos – Csúry István által is hivatkozott – kitűnő tanulmánya szerint: „A leíró katalógusnak mindenek előtt az a feladata, hogy felvilágosítást adjon annak, aki egy meghatározott könyvet keres, hogy ez a könyv megvan-e a könyvtárban, s ha igen, hol áll? Logikailag ez a legelső feladata, mert a könyvtárnak ez a legelemibb és legprimitívebb kötelessége, hogy erre a kérdésre válaszolni tudjon... A leíró katalógus második feladata, hogy feleljen arra a kérdésre, hogy egy bizonyos szerzőnek milyen könyvei és egy bizonyos műnek milyen különböző kiadásai és verziói vannak meg a könyvtárban...”²

Tegyük ehhez hozzá, hogy a leíró katalógus alapfunkcióinak a meghatározása a „Párizsi Ajánlások”-ban megfogalmazott alapfeladatokkal teljes megfelelésben van.³

D o m a n o v s z k y egy másik kitűnő írásában a második alapfeladatot kettébontotta, és másodiknak az egy adott szerző meglévő műveire, harmadik alapfeladatnak pedig az egy adott mű meglévő kiadásaira és verzióira vonatkozó tájékoztatást nevezte. Ugyanebben a tanulmányában az első alapfeladat ellátását biztosító adatokat „anyagi jegyek”-nek (ti. a könyv anyagi jegyeinek), a második (ill. a második és harmadik) alapfeladat ellátását szolgáló adatokat pedig „egységesített jegyek”-nek hívja D o m a n o v s z k y .⁴ Ma használatos terminológiánkkal élve, az új szabványban (szabványokban) az anyagi jegyek együttesének a bibliográfiai leírás, az egységesített jegyek sorának pedig a besorolási adatok (címfejek) felelnek meg.

Ezért az MSZ 3424/1 a bibliográfiai leírás fogalmát így definiálja: „Bibliográfiai leírás: meghatározott szabályok szerinti egységes szerkezetben, formában és sorrendben leírt (rögzített) adatok összessége, amely a könyv azonosítására, nyilvántartásba vételére és a róla szóló általános tájékoztatásra szolgál.”⁵

A felhasználásra vonatkozóan az ISBD/M első szabványos kiadása leszögezi: „Az ISBD/M alapján készített leírás természetesen nem önmagában, hanem a katalógus, vagy bibliográfiai jegyzék adott leírásának [vagyis: cíMLEÍRÁSÁNAK] részeként használatos. Azok a meghatározó elemek (pl. címfejek stb.), amelyek a leírásoknak a katalógusban való elrendezését lehetővé teszik, nem tartoznak az ISBD/M hatálya alá.”⁶ Mivel a hazai szabványosításra vonatkozó előírások (a szabványok szabványa)⁷ szerint egy szabvány szövegében nem sorolható fel, hogy a szabvány mivel nem foglalkozik, ezért az MSZ 3424/1 preambuluma az előbbieken idézett gondolatot így fogalmazza meg: „A leírásnak bibliográfiai, könyvtári vagy dokumentációs célokra történő önálló vagy a könyvről szóló egyéb adatokkal (például a besorolási adatokkal) közös alkalmazásáról és e céloktól függően eltérő szabályairól külön szabványok intézkednek.”⁸

Tehát:

- a) A katalógizálás új szabványosításának elméleti alapjait – az alapfunkciókat illetően, a „Párizsi Ajánlások”-ban megfogalmazott, és hazánkban, D o m a n o v s z k y írásaiban tudományosan értelmezett és kifejtett elvek jelentik.
- b) A leíró katalógus eltérő minőségű alapfunkcióinak eltérő minőségű eszközök felelnek meg. Az első funkció eszköze a bibliográfiai leírás (az MSZ 3424/1 tárgya kizárólag a könyvek bibliográfiai leírása).
- c) A bibliográfiai leírástól nem kérhetők számon olyan funkciók, amelyeket a besorolási adatoknak (címfejeknek) kell teljesíteniük.
- d) Továbbá: ha a leíró katalógus nem tud választ adni arra a kérdésre, hogy egy adott könyv megvan-e a könyvtárban, akkor ennek a könyvtárnak az állománya saját katalógusában sem feltárt.
- e) Végül azt a triviális követelményt, hogy a leíró katalógusnak felelnie kell arra, hogy egy adott szerző adott művének adott kiadása megvan-e a könyvtárban (másképp: a könyvtár állományáról informálnia kell), C s ú r y István kérdőíves felmérése is igazolja. E konkrét keresések (a kérdőív „most” rovatában) a kérdéses mód számarányában döntő fölényűek.

A leíró katalógus alapfunkciói és a besorolási adatok

Igaza van Csúry Istvánnak abban, hogy „az egyéni szerzőnév mint megtalálási pont jelentősége megelőzi az összes többit”, de nincs igaza, amikor a szabályozás új hullámát azzal vádolja, hogy „a szerzőnév, mint megtalálási pont háttérbe szorított”. A tények ez esetben sem illenek bele a tetszetős koncepcióba: az IFLA már 1967-ben megjelentetett egy fontos adattárat a személynevekről „Names of persons” címen.⁹ Ez a segédlet (nem szabvány, vagy szabályzat!) országok illetve nyelvterületek szerinti csoportosításban (az egyes országok nemzeti könyvtárainak vagy katalogizálási bizottságainak adatszolgáltatásai alapján) ismerteti a különböző országokban (nyelvterületeken illetve etnikai csoportokban) használatos személynevek szerkezetét, az egyes névelemek típusait, és részletes – példákkal gazdagon illusztrált – útmutatásokat ad arra vonatkozóan, hogyha a besorolási adat személynév:

- a névelemek közül mely elem (mely elemek együttese) a rendsző,
- a további elemeket milyen sorrendben kell leírni,
- és melyek azok a névelemek, amelyek a besorolási adatban mellőzendők az adott személy nemzeti hovatartozásának megfelelő ország (nyelvterület, etnikai csoport) kialakult bibliográfiai gyakorlata szerint.

A személynevek egységesített alakjára vonatkozó ismeretek fontosságát jelzi, hogy a „Names of persons” 1977-es 3. kiadása kb. 400 ország (nyelv, etnikai csoport) személyneveire vonatkozóan ad hiteles információkat.

Az új magyar katalogizálási szabványok közül az MSZ 3440 jelű szabványcsaládba tartozó szabványlapok fognak foglalkozni a különböző típusú besorolási adatok (személynevek, testületi nevek, címek) egységesített alakjával. E szabványok közül a tervezet stádiumában van (e cikk megjelenésekor már jóváhagyott szabvány lesz) az MSZ 3440/2 „A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei.” A megjelenő új szabvány legfontosabb jellemzői:

- szabályai a „Names of persons” útmutatásain alapulnak, egyes esetekben azonban kényszerűen egyszerűsítik azokat (Az ilyen egyszerűsítésekre példaként említhető, hogy a magyar szabvány elhagyta a kanadai kettősnevek egyes típusainak kivételezett kezelésére – hátravetésére – vonatkozó előírást, mivel a kritériumot /annak felismerését, hogy a névelem anyai vezetéknev/ a bizottság tagjai nem tartották alkalmazhatónak)

- a magyar szabvány előírásai az európai nevekre (illetve az európai névhasználati szokásokkal megegyező szerkezetű nevekre) korlátozódnak (e korlátozás okai tisztán gyakorlatiak, nyelvi és transliterációs problémák miattiak)

- a szabályozás részletességének mértékét illusztrálandó, említjük meg, hogy míg az MSZ 3424–60 mindössze 10 paragrafust (44–45. paragrafus)¹⁰ szentelt a személynév alakításának, az új szabvány tervezetének gépelt kézírata megközelíti az 50 oldalt.

Tehát:

a) A tények nem az egyéni szerző háttérbe szorítását, nem az egyéni szerző egységesített névalakjának nyilvántartásáról való lemondást, nem a szerzői oeuvre-ről való tájékoztatás mellőzését igazolják, hanem épp ellenkezőleg e kérdések soha nem

tapasztalt mértékű előtérbe kerülését és a nemzeti (nyelvi, etnikai) ezen belül pedig az egyéni névhasználati szokások fokozott tiszteletbentartását jelzik.

- b) Ennek következtében Csűrly István feleslegesen aggódik „az alkotó egyéniség alkonyáról hirdetett ideológiának” a hatása miatt – legalább is ami a katalogizálást és szabályozását illeti.

A szabványosítás nemzetközi és nemzeti ügymenete

Igaza van Csűrly Istvánnak abban, hogy „...az UBC csak bizonyos funkciójú rekordok egységesítését kívánja meg, s nem a falusi könyvtárakig hatolót...” Ez igaz, de a nemzetközi egység ára nem lehet az országon belüli egység feladása, a kétirányú egység szükségszerűen csak kompromisszumokkal valósítható meg egyidejűleg. Ezért a katalogizálás nemzetközi, nemzeti (országos) és helyi szabályozásának viszonyában döntő fontossággal érvényesülő alapelv a lépcsőzetesség. Ez nem okvetlenül azt jelenti, hogy a nemzetközi szabványok csak az alapvető, általános szabályokat tartalmazzák és ehhez képest az országos szabályzatok, illetve az egyes könyvtárak (illetve funkcióik, gyűjtőkörük, nagyságrendjük, stb. által meghatározott könyvtártípusok) helyi szabályzatai egyre részletesebb előírásokkal bővülnek ki. A lépcsőzetesség korszerű értelmezése elsősorban nem e terjedelmi különbségekben, hanem elsőrendűen a szabályzatok tárgyának meghatározásában nyilvánul meg. Ezek szerint:

- A nemzetközi egységesítés tárgya a címfelvétel kemény magja, vagyis a bibliográfiai leírás. E józan körülhatárolás előnye kettős: egyrészt a bibliográfiai leírás az azonosíthatóságot egyértelműen biztosítja, sőt „tetszőleges” besorolási adatokkal ki is egészíthető, tehát a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréjéhez elégséges, másrészt pedig a besorolási (a Csűrly István által is legfontosabbnak tartott) adatok tekintetében az országos szabályozásnak „szabad keze” marad, a jó nemzeti tradíciók (ha jók) megőrizhetők. Másképp: a nemzetközi egység – a lehetséges legkisebb nemzeti áldozattal – a minimum szintjén valósul meg.
- A nemzeti szintű szabványosítás tárgyai „csak” az alábbiak:
 - a bibliográfiai leírás nemzetközi szabályzatának honosítása (és nem pusztán fordítása),
 - a besorolási adatok megválasztására és egységesített alakjára vonatkozó előírások kidolgozása (e feladatokhoz nemzetközi szinten csak segédletek készülnek),
 - az országos szabványok keretében az alkalmazási szintek szabályozása, másképp: annak megállapítása, hogy a könyvtárak különbözőségei miatt milyen katalogizálási eltérések indokoltak, illetve tolerálhatóak. Álláspontunk szerint ui. az ilyen jellegű eltérések szükségszerűek, de nem tetszőlegesek, és a lényegi kérdések tekintetében az egységes módszerek alkalmazása minden könyvtár (minden könyvtártípus) számára egyformán kötelező. Így például az MSZ 3424/1 esetében nem lehet eltérés az adatelemek értelmezése, csoportosítása, és sorrendje központosítása tekintetében. Megengedettek azonban a különbségek az adatelemek körét illetően (kivéve a mindenféle felhasználás számára

mindenképp kötelező adatokat), és lehetségesek eltérések az adatok közlés-módjában is (elsősorban a zömben magyar nyelvű anyagot gyűjtő könyvtárak, vagyis a közművelődési könyvtárak, ezek közül is elsőrendűen a községi könyvtárak esetében).

- Az adott könyvtárban (könyvtártípusban) szabályzatszinten eldöntendő kérdések:
 - a fakultatív adatelemek helyi átminősítése, kötelezővé tétele,
 - a kötelező besorolásokon túlmenő visszakeresési lehetőségek (további melléklapok, utalók) meghatározása.

Ha akár a készülő katalógus milyenségére, akár a döntésekhez szükséges előkészítő munkára gondolunk, a „helyi jogkör” nem is oly csekély.

A vizsgálódás módszerei

Igaza van Csűry Istvánnak abban, hogy a szabályozást vizsgálódásoknak kell megelőzniük. Ezek keretében az elméleti megfontolásokat, szakirodalmi tájékozódásokat (így a kommentárok mellett az eredeti dokumentumok tanulmányozását), hasznosan egészítheti ki a Csűry István által kezdeményezett kérdőíves módszer is. Ugy vélem, hogy a kérdések finomításával, egyes vitatott problémák erősebb megcélzásával e módszer a jó döntéselőkészítéshez hatékonyan hozzá fog járulni.

JEGYZETEK

1. GÁBOR György fordítása.
2. DOMANOVSKY Ákos. A könyvtári címléírás irányelvei és a testületi szerző. – Bp. 1959. – p.13. – (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.)
3. International Conference on Cataloguing Principles (1961, Paris). Statement of principles... – London: IFLA, 1971. – p. XIII.
4. DOMANOVSKY Ákos. A leíró katalogizálás tárgyai. – Bp., 1966. – 62 p. – Klny. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 3. kötetéből.
5. MSZ 3424/1–78 Bibliográfiai leírás: Könyvek. – p.2.
6. Az ISBD/M magyar kiadásában, HORVÁTH Magda fordításában: ISBD/M : A könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása. – Bp. : OSZK–KMK, 1977. – p.12.
7. MSZ 250–77 Szabványkiadványok és előkészítő irataik.
8. i. h. p.1.
9. Names of persons: National usages for entry in catalogues / publ. by IFLA. – Sevenoaks, 1967. – IX, 57 p.
Ua. 3. ed. – London : IFLA International Office for Ubc, 1977. – X, 193.p.
10. A könyvtári munka szabványai / Osszeáll: BARTA Gábor. – 2. bőv. kiad. – Bp. : Közgazd. és Jogi K., 1960 – p.193–200.

FÜGEDI Péterné